

ВИДИВО

Літня ніч. Беззвучна, ясна, місячна ніч... Тільки безхмарне, чисте небо яскраво червоніло на заході; здавалося, наче червоні полум'яні язики пнулися із землі до спокійного небозводу, щоб його поглинути. Довкруг панувала мертва тиша, але в цій тиші ховалося щось моторошне, немов якась могутня закована пристрасть або якийсь глибокий невимовний біль, що вдерся в найменший живий атом і палить своїм жаром, душу від болю здригатиись примушує.

Там угорі, на небі, здавалося, плакали зорі, горіли холодні проблиски місячного світла.

Могутній, похмурий, нерухомий дубовий ліс стояв закаменілий, притихли високі трави, квіти. Старі, дуже давні смереки простягали свої зелені руки до неба, ніби благали допомоги, просили Бога, щоб він зняв прокляття болю, яким обдарував, мабуть, землю ще в перших її дрімотах могутній злий демон...

Вздовж лісу шумів бурхливо, зухвало пінистий лісовий струмок, холодні краплі, наче перлини, вистрибували пустотливо на траву, а коли легкий нічний вітер гойдав дерева, то їхнє шелестіння в тиху ніч звучало, мов ридання-зітхання.

Чудова пісня полохливого солов'я замовкла.

З глибини дубового лісу вийшли дві постаті — чоловік і жінка. Сяйво місяця яскраво падало на обличчя чоловіка. Це було поважне, втомлене, загартоване обличчя. Тільки іноді здригалось воно від стримуваного болю. Його великі блискучі очі нетерпляче, допитливо вдивлялися в широку далечінь, а високе горде чоло було покрите хмарами невдоволення.

Ніби в забутті, він нахилився до жінки, що стояла біля нього, зробив рух, щоб обняти хитку постать її... і лише поворухнув рукою, як у тиші лісу пролунав моторошний брязкіт ланцюгів. Наляканий, він здригнувся. Заглиблений у свої думки, забув, що носить кайдани. Чи то від болю, чи то від гарячого сорому – цього не знаю, — відвернув він своє великодушне мужнє обличчя вбік.

Хіба не обурливо, щоб людина сильної волі, сповнена ідеєю свободи, носила кайдани? Ще раз зробив він різкий потужний рух, наче хотів надвоє розірвати ганебні кайдани, але вони ще глибше в'їлися в його тіло. Він опустил руки, ледве чутний гіркий усміх завмер у тиші ночі.

Вони пішли далі. Жінка, що йшла поруч нього, була казкової краси, але її ангельське обличчя було потьмарене глибоким душевним болем. Великі лагідні очі, в яких горіла любов, проникливо, ніжно дивилися на нього, та він не бачив її. Він уже забув, що поруч з ним ішла жінка. Вона здригнулася болісно. Довгі золотисті вії покрили дві чудові зірки, з котрих лилися гарячі, пекучі сльози болю, розливаючись по дуже блідому обличчі.

Але вона не довго плакала. О, ні! Швидко підняла вона горду голову вгору, золотисті хвилі волосся впали їй на ніжне чоло, і коли вона їх відгорнула, місячний промінь, омиваючи обличчя, поцілував її білі руки і золоті кайдани, що тихо брязкали.

Вона до крові прикусила губи, щоб не крикнути з болю, адже вона – тягар для того, кого так гаряче, незбагненно любила. О! Чому вона носить ці кайдани? Прокляття тобі, ненависна і груба сило, за те, що зважилась накласти на людей кайдани, щоб утягнути їх у свій світ, світ рабства і неволі! Але знай, вони непереможні, як світло зірок, яке падає з висоти.

Сповнені стражданням, вони йшли тернистим, камінним шляхом серед тихої, чудової ночі. Вийшли з темного лісу, мабуть, вже не далеко було до мети, інколи здавалося, що ніжна жіноча постать упаде з ніг від утоми і від «золотого» тягару, але глибоко благаючий погляд чоловіка, його привітне слово відновлювали її сили.

І все далі й далі, все швидше, без перепочинку йшли вони вперед до бажаної мети, одна ідея єднала їхні думки, вони шукали свободи, яка могла б звільнити руки від тяжких кайданів, які вони вже давно, дуже давно носили, ще із світанку життя, але тепер було вже нестерпно далі існувати з таким тягарем... Нарешті, знайшли вони слід свободи, там, на галявині, на краю великого лісу. Місяць кидав поодинокі промені, що ясно освітлювали тернисту стежку.

* * *

На краю густого лісу сиділа на величезному зламаному дубі самотня жінка. Сперши голову на праву руку, дивилась вона на небозвід, але не просила і не шукала там допомоги, а дивилася глибоко

й похмуро, з ненавистю на те, що місяць і зорі так спокійно споглядали землю, на якій панують невимовні злидні.

Її обличчя було прекрасне, а очі сяяли, наче зорі. Тонкі чорні брови звелись немов од болю, на високому чолі лежала своєрідна тінь, тінь скорботи. Темна кучерява голова була обвита траурним крепом, який спадав по сніжно-білому одягові на землю. Час від часу піднімала вона голову і дивилася в далечінь, прислухаючись, — це були, мабуть, сумні звуки, які доходили до неї, бо її чудові очі наповнювались слізьми; та вона продовжувала непорушно сидіти... Можливо, ще не прийшов час спішити на допомогу.

Раптом вона злякано здригнулась. Чи не прозвучав це брязкіт кайданів серед тихої ночі скорботи? Вона з острахом глянула в той бік, їй не треба було довго чекати. З напівтемного лісу вийшли чоловік і жінка. Жінка підняла сковані руки до самотньої, що сиділа на краю лісу, просячи допомоги, її ангельське обличчя було вкрите гарячими слізьми; безмовно впала вона до ніг самотньої.

— Чи розірвеш ти мені кайдани? Правда, ти їх розірвеш? — промовили її уста ледве чутно. Самотня тихо засміялася. Розриваючи серце, пролунав цей сміх у тиші лісу. Налякано шептали дерева: що мала б означати ця скорботна група, що зібралася біля поваленого дуба?

Помалу цей божевільний сміх перейшов у судорожне ридання. Раптом підвелася самотня в усій її гордій королівській величчій і підняла руки... Ні. На ній не були золоті обручки, що зв'язували б її ніжні зап'ястя; ні, це було невинне грубе залізо, що врзалося в тіло і тримало важкий ланцюг, що обвивав її обидві руки. Грізно глянула вона на небо, здавалося, от-от вибухне з її ніжних уст прокляття, однак вона не промовила ані слова; вона була надто ніжна, надто тендітна, щоб вимовити терпке, грубе слово. Потім схилилася ніжно над жінкою, яка стояла навколішки перед нею.

Бідне життя, бідна любов, ви марно ступали тернистою дорогою до свободи, що, як і ви, опоганена ганебними кайданами.

Тихо, ледве чутно плакали обое. Чоловік притулився до дерева і з болю відвернув своє обличчя від них, але місяць і зорі бачили, як поодинокі сльози котилися по його гарному, загартованому обличчі.

Тихо шуміли дерева, легкий вітер доносив пронизливе сюрчання цвіркуна.

— Хто наложив і на тебе кайдани? — звернувся чоловік до постаті з траурним покривалом.

— Хто? Іди, я покажу тобі!

Швидкими кроками пішли вони всі разом. Усе швидше й швидше. Раптом зупинилися на порозі чарівного палацу, де було повно людей. В одному кутку цього палацу сиділа стара жінка, схожа на валькірію, з грубими, бездушними рисами, вона грала на дивовижному інструменті якусь особливу, безглузду, негарну мелодію, біля неї сиділо від старості скорчене, погане людське створіння і тримало золотий хрест.

Кругом ходили, бігали, танцювали, кружляли люди, наче в такт дивної музики. Одні з тих, що проходили біля постаті, схожої на мумію, цілували механічно золотий хрестик, а інші, побачивши скорчене від старості створіння, відверталися з огидою від цього ества...

Люди в палаці фей мали стомлений і знесилений вигляд, та проте, на диво, вони не спочивали, якась особлива сила була в безглуздох звуках, які лунали по цілому палацу і гнали людей, наче якась невидима сила. Тих, що намагались противитись цим звукам, стояли, схрестивши руки, немов прикуті, й із рішучим протестом і зухвалістю дивилися на ту, що грала, — тих розбивала вщент однамітна, без кінця пливуча маса й жорстоко їх топтала.

Жінка з траурним покривалом усе ще стояла зі своїми друзями на тому самому місці і блискучими очима дивилася на ту, що грала.

— Як її звати? — спитав чоловік. Його голос дригав від благородного обурення.

— Влада обставин, — була відповідь.

Вона вийшла з палацу фей. Ніч уступила світанку, на сході прояснювалось небо, зорі блідли, соловей замовк. Жінка з траурним покривалом повернула своє тужливе обличчя до чоловіка і показала на Схід...

Листопад, 1885 р.

Переклад з німецької Ельпидефора Панчука

ЛЮДИНА З НАРОДУ

Коротка фантазія, присвячена дорогій Августі, написана 11 травня 1886 року в селі Димка

Вона вилетіла з голубника. Лише вона. Всі там були ніжні, сніжно-білі або темні, а їх пір'я ясно виблискувало на сонці. Тільки вона була сива. Вона різко відрізнялася від своїх товаришок, яких усі пестили.

Одного разу, коли один зарозумілий сказав, що мусить її вбити, вона дуже налякалася і відлетіла. Повисла високо у повітрі і з тривогою дивилася на землю, шукаючи спокійного притулку, захищеного місця в холодку. Де її знайти те місце? В ліску? О, ні, там надто темно, дико, надто тернисто і надто далеко від того світу, в якому вона весь час жила. Вночі, коли настає гроза, там страшно ходити... А сонячне тремтяче проміння проникає туди? Чи сонце цілувало і пестило там усе так, як у великим красивім парку? І чи дерева в лісі знають що-небудь про музику, любов, про сміх, плач та терпіння? О, певно, що ні! Лісові велетні не вміють ні любити, ні ненавидіти. Це було б просто так смішно. Ні, вони надто дикі, незалежні, надто бурхливі, суворі. Ах, ні — ці дари природи не були для неї.

Повільно злетіла вона на скляний будинок, що розташувалася у великому парку, де були стрункі пальми, сумуючі ципреси і тропічні рослини. Там цвіли і пахли олеандри, молилися лілії, любилися рожі, там шепотіли й солодко пестилися квіти. Запах, яким вони гордилися і який багатьох приманював, приголомшував їх. Бідні ці чудові квіти. Вони давно вже втратили свідомість, жили розкішно, але без душі.

Вона гоїдалася під високими пальмами, на одній гілці олеандра і вслуховувалася в їх шепотіння. Обвіяна ароматом олеандра, нахилила вона свій дзьобик до чашечки цвіту і випила звідти одну крапельку, що справила їй приємність... після цього — так здавалось їй, — начебто пальми завели музику, вона сама кружляла у вихорі танцю, а довкола неї, наче в казці, все пахло і сяло. Безперечно, вона була в раю. А де вона жила досі? Однак, що сталося? О Боже! Чи вона, може, вмерла? Суворі і тверда рука, безперечно, рука життя, схопила її жорстоко і шпурнула далеко-далеко. Вона відчула удар по голові і гарячий біль, а після цього вона нічого не пам'ятала і нічого не відчувала.

Була чудова, гарна, казкова, повна туги ніч, що розстелилася по землі... О, та ніч! Вона прийшла, щоб заспокоїти біль, розбудити любов, сльози землі вгамувати, щоб її заколисати, її, втомлену і переповнену болем. Та ніч прийшла, щоб у розбитих серцях любов розбудити. Повільно, повільно стелилася вона все нижче та нижче, а вслід за нею — місяць та зорі, чудова пісня солов'я і легкий та м'який вітер.

Та, що була прогнана з раю, лежала далеко в куточку парку, під високим сильним дубом.

Уже північ минула, а вона все ще лежала в дрімоті, подібній до смерті, аж легенький свіжий вітерець обвіяв її малесеньку голівку, і болем сповнена душа віджила. Прислухайтесь! Що шепоче до неї? Що шепоч-

че та шелестить ледве чутно? Все частіше б'ється її серце, вже жадібніше. Прислуховується вона до шепотіння дуба-плебея. Сильний запах, що струменів з його листя, відсвіжив її і зробив її бадьорою. Пізніше, коли перші промені сонця цілували землю, злетіла вона на його верхів'яття, і мило їй було, коли його гілки торкалися до неї та говорили своїм розмаїттям про природу й ліс, а потім, при сьайві місяця, і про любов...

Повна захоплення прислуховувалась вона до його шелестіння, як його з лісу пересадили в парк, щоб він охороняв дразливий дім розкошів, які пізніше були ним невдоволені, бо він їм видавався надто диким та сильним, а під час грози бурхливим, навальним і надто мало пахучим. І так стояв він тут самотній, тужив за своєю батьківщиною — лісом.

Вона почувала себе впевнено під захистом його сильного віття, кожен листочок цього плебея був їй дорогим. Вона сміялася, воркувала, а він шелестів та шепотів і ніжно гойдав її на своїх гілках.

Одного чудового ранку, на його бажання, полетіла вона в ліс. Вона страшенно здивувалась, коли побачила тут сильне і свіже життя. Сповнена правдою та чуттям, вона оглянулася за любов'ю і побачила, як дикий плющ любовно в'ється довкруг білої дівочої берези, як стара смерека здіймала свої руки до неба, просячи, щоби Бог охоронив ліс від грози, як плакуча верба спустила своє гілля і, здавалося, хотіла покійно зносити свою долю. Лісові дерева називали її дівчиною з розбитим серцем.

Однак вона вже ніколи не покидала дуба. В парку нічого не знали про неї. Але коли ніч розпросторювала свої крила, коли місяць і зорі на небі зоріли, то видно було, як угорі дубове листя пестило голубку, як голубка воркувала, а зорі думали-роздумували і прийшли до переконання, що вони любляться.

*Переклад з німецької
Ельпідефора Панчука*

ПРИРОДА

Новела

Вона мала поверх двадцять років і була висока.

Хоч русинка від голови до ніг, було в неї рудаке волосся, що у русинів рідкість, та в чертах бачилась порода, а майже меланхолійний

сум, що вибитий на всім, що нагадує отсей нещасний нарід, був і в неї основою характеру. Її очі, великі, трохи нерухомі й вогкі були сумні й тоді, коли уста усміхалися. За ці очі звали її «руською мадонною». Виріши на самоті і майже серед пишного блиску, вона не знала ні життя, нічого з його мрачних боків. Знала його тільки з книжок, котрими зачитувалася донесхочу.

Толстой був її Богом, Шевченка ж знала майже напам'ять. Лінива, як її нарід, була не дуже охоча до праці і жила, мов ті сторонські рослини в теплінях, що їм хіба лиш у сні привиджуються бурі, які лютують знадвору. І багато, багато снилося їй.

Її фантазія розвинулась у такий буйний цвіт, що його коштом придавились усі інші пориви й ніколи не побачили Божого сонця. Хоч була чутлива до хоробливості, то, все ж таки, кпила собі з чистого «плекання чувств і думок».

Над усе любила природу.

Снувалась по горах, без товариства, без збруї. Цілу гірську околицю містечка, де проживала, знала так добре, як свою власну кімнатку, а одна з найкращих і найдикіших партій була цілісіньке літо ціллю її прогулок.

Її по природі сильна істота домагалася чогось більше, як «кімнатної краси» та супокійного розпеченого життя. Інстинктивно чула існування бур, і були хвилі, коли душа її пристрасно за ними тужила. Борбу любила так, як любиться пишні, багаті красками картини та оп'янюючу музику, і так само вона собі її уявляла. Іноді опановувала її невиразна жадоба чувства побіди; але через те, що виросла в неробстві, ніколи не заохочувана і не скріплювана, розпечена, виніжнена, її сила спала й ниділа і переходила в хоробливу, безпричинну тугу.

Ось яка вона була.

Вона марила про щастя, котрого пестра повнота мусила б давати.

Вижидала його щоднини, жила раз у раз в очікуванні чогось нового, далекого. Немов соняшник, стояла її душа отворена для незвісного якогось щось.

В лісі лежала вона, витягнувшись на моху, і між вершками ялиць шукала неба.

Се було гарно.

Іноколи слідила за полетом орла, або як половик тихо крутився в кружеля і немов чорна точка висів у воздухах.

ЗМІСТ

ВИДИВО	3
ЛЮДИНА З НАРОДУ	6
ПРИРОДА	8
ЖЕБРАЧКА	30
У СВ. ІВАНА	32
АРИСТОКРАТКА	34
ВІН І ВОНА	38
ІМПРОМТУ RHANTASIE	58
МАТИ БОЖА	63
ЧАС	69
БАНК РУСТИКАЛЬНИЙ	73
МУЖИК	76
БИТВА	78
РОЖІ	95
ЩО Я ЛЮБИВ	97
НЕКУЛЬТУРНА	98
ПОЕТИ	128
VALE MÉLANCOLIQUE	133
ПОКОРА	168
НА ПОЛЯХ	171
АКОРДИ	178
ПРИМІТКИ	180
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	213